

03

TOPLUMSAL

ARALIK • 2023

tarih **AKADEMİ**

OSMANLI - TÜRKİYE ÇALIŞMALARI

03

ARALIK 2023

TARİH VAKFI

03

ARALIK 2023

TARİH VAKFI

Toplumsal Tarih Akademi
Osmanlı-Türkiye Çalışmaları Dergisi

Toplumsal Tarih Akademi
Osmanlı-Türkiye Çalışmaları Dergisi,
Tarih Vakfı tarafından her yıl Haziran
ve Aralık aylarında iki sayı olmak
üzere basılı ve çevrimiçi yayımlanan
hakemli bir dergidir.

Yıl 2 / Sayı 3 • Aralık 2023

ISSN: 2979-966X

E-ISSN: 2979-9694

Tarih Vakfı Adına Tüzel Kişi Temsilcisi

Nurşen Gürboğa

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Yaşar Tolga Cora

Yayın Yönetmenleri

Yaşar Tolga Cora, Nurşen Gürboğa

Yayın Yönetmen Yardımcıları

Firuzan Melike Sümertaş,

Sırrı Emrah Üçer, Cengiz Yolcu

Misafir Editörler: **Cangül Örnek,**

Ali Sipahi

Redaksiyon: **Emre Erkan**

Görsel Tasarım: **Gökhan Pahlı,**

Atakan Aslan

Sayfa Tasarımı: **Hilal Rakıcı**

Baskı

Matbu Ajans

Çamlık Mahallesi, İkbal Caddesi,

Diñç Sokak, No:25, Er Plaza İş Merkezi,

K:1, D:2, Ümraniye/İstanbul

0553 754 32 38

Baskı Tarihi: Aralık 2023

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın

Yayıncı Sertifika Numarası: 45602

Matbaa Sertifika Numarası: 48138

İletişim: Tarih Vakfı

Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad.

Değirmen Sok. No: 10

Eminönü, Fatih, İstanbul

Telefon: (212) 522 02 02

Faks: (212) 513 54 00

toplumsaltarihakademi@tarikhvakfi.org.tr

Yayın Kurulu

Akif Ercihan Yerlioğlu - Boğaziçi Üniversitesi

Ali Sipahi - Özyeğin Üniversitesi

Alp Eren Topal - Oslo University

Aslıhan Gürbüz - McGill University

Ayşe Ozil - Sabancı Üniversitesi

Ayşe Polat - İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Ayşe Başaran - Marmara Üniversitesi

Barış Alp Özden - Duisburg-Essen Universität

Cangül Örnek - Maltepe Üniversitesi

Cihangir Gündoğdu - İstanbul Bilgi Üniversitesi

Deniz Türker - Rutgers University-New Brunswick

Erol Ülker - Işık Üniversitesi

Fatih Artvinli - Acıbadem Üniversitesi

Fatma Öncel - Bahçeşehir Üniversitesi

Filiz Dıñoğlu - Marmara Üniversitesi

Firuzan Melike Sümertaş - UC Berkeley &

İstanbul Kent Üniversitesi

Gülhan Balsoy - İstanbul Bilgi Üniversitesi

Gülay Yılmaz - Akdeniz Üniversitesi

Liaisan Şahin - Marmara Üniversitesi

Mehmet Ö. Alkan - İstanbul Üniversitesi

Mehmet Beşikçi - Yıldız Teknik Üniversitesi

Mehmet Ertan - Düzce Üniversitesi

Murat Cankara - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Nurşen Gürboğa - Marmara Üniversitesi

M. Talha Çiçek - İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tanya E. Lawrence - St. Andrews University

Tuba Demirci - Beykoz Üniversitesi

Tülün Değirmenci - Hacettepe Üniversitesi

Uğur Bahadır Bayraktar - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Ümit Fırat Açıkgöz - American University of Beirut

Yaşar Tolga Cora - Boğaziçi Üniversitesi

Yavuz Köse - Vienna University

Danışma Kurulu

Ahmet Demirel - Marmara Üniversitesi (E)

Ahu Antmen - Sabancı Üniversitesi

Carter Vaughn Findley - The Ohio State University (E)

Edhem Eldem - Boğaziçi Üniversitesi

İlhan Tekeli - Ortadoğu Teknik Üniversitesi (E)

Nevra Necipoğlu - Boğaziçi Üniversitesi

Nicole van Os - Universiteit Leiden

Nuran Yıldırım - Bezmîâlem Vakıf Üniversitesi

Mete Tunçay - Bilgi Üniversitesi (E)

Selçuk Esenbel - Boğaziçi Üniversitesi (E)

Zafer Toprak - Boğaziçi Üniversitesi (E)

Zübeyde Fusun Üstel - Galatasaray Üniversitesi (E)

Toplumsal Tarih Akademi *Osmanlı-Türkiye Çalışmaları Dergisi* yayın yönetiminden ve yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih Akademi dergisinin ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

Sunuş	
Cangül Örnek & Ali Sipahi	5
<hr/>	
Dosya: Cumhuriyet'in Tarihyazımı	
Gizli Tarih: Türkiye Sağının Tek Parti Devrine Bakışları (1950-1980)	
Doğan Gürpınar	8
Kadın Hareketi Tarihinde Savaş Sonrası Dönem ve Yardım Sevenler Derneği (1945-1960)	
Özlem Dilber	28
Cumhuriyet Taşra Burjuvazisini Nerede Bulmalı?	
Seda Özdemir Şimşek	52
Tarihini Yazan Kimlik: Alevi Hareketinin Öznelerinin Kaleminden Aleviliğin Tarihi	
Mehmet Ertan	70
Türkiye'de Kurum Tarihciliğinin İmkanları ve Sınırlılıkları: Dışişleri Bakanlığı Örneği	
Özge Özkoç	87
<hr/>	
Dosya-dışı	
18. ve 19. Yüzyıl Diyarbakir'inde Toprak için Su, Su için Mücadele	
Hamza Erdem	102
<hr/>	
Raporlar	
Yüzüncü Yılda Ekonomiye Dair İlginç ve Kapsamlı Bir Sergi: "Yaşasın Cumhuriyet! Atatürk Döneminde İktisadi Bağımsızlığın İlk Adımları"	
Neslişah L. Başaran Lotz	120
Bir Tablo, Bir Şehir: Cumhuriyet'in 100. Yılına Ankara'dan Bakışlar	
Nathan Young	123
Yüzde Yüz Cumhuriyet Türkiye'si: Tarihsel Karmaşıklık Parça Parça Okumak	
Alp Yenen & Erik-Jan Zürcher	126
Cumhuriyet Tarihine Nesnelere Gözünden Bir Bakış: <i>100 Sene 100 Nesne Ansiklopedisi</i>	
Esin Gülsen & Bediz Yılmaz	131
<hr/>	
Belgeler	
Besra, Zariife, Gulnaz ve Diğerleri: Arşiv Belgeleri ve Kürtçe Sözlü Anlatılarda Kadınlar	
Metin Yüksel	136
Arşivden Bir Atatürk Fotoğrafı İnceleme Denemesi	
İdil Çetin	142
CHP Arşivinin Sundukları ve Sunmadıklarıyla: Arşiv Kuyusundan Sağ Salim Çıkmak	
Emre Erkan	146

Kitabiyat

Nicholas L. Danforth, *Remaking of Republican Turkey: Memory and Modernity since the Fall of the Ottoman Empire*
Behlül Özkan 151

Müzeyyen Ezel Ünal, *Cumhuriyetin Diplomatı Olmak: Erken Cumhuriyet Dönemi Büyükelçileri Üzerine Prosopografik Bir İnceleme*
Hüseyin Sert 154

Sungur Savran, *Bir İhtilal Olarak Milli Mücadele*
Fatih Yaşlı 158

James H. Meyer, *Red Star over the Black Sea: Nâzım Hikmet and his Generation*
Murat Narcı 162

Vefeyât

Zafer Toprak: *Seçkin Bir Tarihçi, Akademisyen ve Entelektüelin Ardından*
M. Asım Karaömerlioğlu 165

Sunuş

Cumhuriyet'in 100. yılı pek çok etkinliğe konu oldu. Düzenlenen etkinliklerin bir bölümü Cumhuriyet'in farklı başlıklarda başardıkları ve başarmadıklarıyla tartışılmasını amaçlıyordu. *Toplumsal Tarih Akademi* dergisi, 3. sayısıyla 100 yıl muhasebesine "Cumhuriyet'in tarihi nasıl yazıldı?" sorusunu merkeze alarak kendi mecrasından katkıda bulunuyor. Amacımız bu büyük soruya ansiklopedik bir derlemeyle cevap vermeye çalışmaktan ziyade, yeni mecralarda Cumhuriyet'in tarihyazımını sorgulayan özgün bakışlara yer vermektir. 100. yıl geride bırakılırken tarihyazıcısının aslında içinde bulunduğu şimdinin ihtiyaç ve önceliklerinden hareketle geçmişe bakması gibi, biz de tarihyazımı tartışmalarını dünyanın ve Türkiye'nin içinde bulunduğu beden ve ruhtan koparak değil ama yaşanmakta olan değişimin içine yerleştirerek anlamaya ve bu sayıya taşımaya çalıştık.

2023 yılı Cumhuriyet kutlamalarının ruhunu tek kavramla ifade etmemiz gerekse bu ruhu yakalayan en yerinde kavram "nostalji" olurdu. Topluma hâkim olan ancak akademide de izdüşümlerini görebildiğimiz bu "nostaljik sahipleniş" kendi başına dün ve bugün ilişkisi hakkında çok şey anlatıyor. 100. yıl tarihin bir cilvesi olarak kapanmakta olan bir dönemi de mimlemiş oluyor. Anayasasıyla, kurumlarıyla, yurttaşlık hukukuyla, laikliğiyle, sembolleri ve değerleriyle Cumhuriyet'in silüetinin silikleşmekte olduğunu fark eden bir geriye bakış diye niteleyebiliriz bunu. Bu nedenle belki, yakın döneme kadar tarihyazımına egemen olan reddiyeye varan sert eleştirelilik yerini, terazinin tartışımına daha dengeli tutulduğu bir sorgulamaya bırakıyor diyebiliriz. Bir başka deyişle "büyük günahların keşfi" diye niteleyebileceğimiz ve 1980 sonrasında 2010'lara uzanan süreçte tartışmaları belirleyen tarihyazımı ekolüne eleştirel mesafe artmış gibi görünüyor. Bu, 1980 öncesi tarihyazımının tartışmalarına aynı şekilde geri dönmek anlamına gelmiyor. Aslında farklı dönemlerde farklı eğilimler gösteren bu tarihyazımı serüveninin ortak birikimine yaslanırken öncelikle yaklaşım ve yöntem bakımından bir yenilenme ihtiyacına işaret ediyor. Nihayetinde ortaya çıkan mesafe, Cumhuriyet kavrayışına dair henüz adı konmamış ama önemi azımsanamayacak bir farklılaşmadan kaynaklanıyor. Bugün artık 100 yıllık Cumhuriyet, tarihyazımında hâkim olduğunu belirttiğimiz bu reddiyeci yaklaşımdan farklı olarak, sadece Kemalist kurucuların tasarladığı bir yapı ve topluma dayattığı bir zihniyet olarak değil; farklı alt dönemlerde farklı toplumsal aktörlerin fikirleri ve çıkarlarıyla, söylem ve eylemleriyle çekiştirdiği, değiştirdiği bazen kamusal yararımız için bazense onun aleyhine yeniden şekillendirdiği ilişkiler olarak da ele alınıyor (ya da alınmalı).

Böyle bakarak, toplumsal aktörlerin varlığının ve etkisinin görünmez olduğu bir tarihyazımı tartışması yapmak yerine onları da tartışmanın merkezine taşımayı gözetken bir sayı hedefledik. Burada tüm toplumsal aktörleri sayımıza taşıyabildiğimizi söyleyemeyiz. Ama en azından Cumhuriyet'in tarihinin toplumsal aktörlerin de tarihi olduğunu gösterebilecek konuları sayının kapsamına almaya çalıştık. Bunu yaparken, toplumsal aktörlere ilişkin tarihyazımı tartışmalarını Cumhuriyet'in kurumlarına ilişkin tarihyazımı tartışmalarıyla aynı sayıda buluşturmaya gayret ettik.

Bu başlıkların ele alınması, çoğunlukla tartışmalı bir biçimde "merkez" olduğu varsayılmış devletin ve kurumların tarihi yerine yine tartışmalı bir biçimde "çevre" kavramının içine doldurulmaya çalışılmış kesimlerin tarihine gösterilen bir ilginin ifadesi de değil. Çünkü "merkez" yerine "çevre"ye odaklanmak, alternatif bir yöntem benimsemek

zannedilse de, aslında aynı yöntemsel bakışın sınırları içinde kalmak anlamına geliyor. Onun yerine bu ikiliğin açıklayamadığı ilişkiler, çelişkiler ve çatışmalarla örülmüş bir tarihin nasıl yazıldığını incelemeyi hedefledik. Ek olarak, Cumhuriyet tarihinde devletin, kurumların ya da bürokrasinin tarihinin de nasıl yazıldığını sorgulamamız gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü sorun, hangi konunun ağırlıklı olarak ele alındığı değil, nasıl ele alındığı ekseninde düğümleniyor.

***

Toplumsal Tarih Akademi'nin bu sayısı altı özgün araştırma makalesini ihtiva ediyor. Doğan Gürpınar, Türkiye sağının Cumhuriyet'in kuruluş evresine dair ürettiği meta-anlatıyı, 1930'lardan 1980'lere devamlılık gösteren ve sözel aktarımlarla şekillenen şifahi ağlara vurgu yaparak, bir "gizli tarih" türü olarak değerlendiriyor. Özlem Dilber 1945-1960 döneminde Yardım Sevenler Derneği'ne odaklanarak, feminist tarihyazımında baskın olan dalga anlatısının sessizleştirdiği bu dönemin kadın hareketini gün yüzüne çıkarıyor. Seda Özdemir-Şimşek, 1930'ların sonunda Ayvalık'ta iki spor kulübü arasında yaşanan rekabetten hareketle yerel burjuvazi içindeki girift ağları merkeze alarak Cumhuriyet'in taşrasının tarihyazımını tartışıyor. Mehmet Ertan zamansal eksenini 1990'lara kaydırarak Alevi hareketinin kendi tarihini yazma deneyimini Alevi araştırmacılar ve derneklerinin ürettiği tarihyazımı örnekleri üzerinden inceliyor. Özge Özkoç ise Türkiye'de son otuz yılda yeşeren kurum tarihi literatürü ekseninden Dışişleri Bakanlığı tarihi hakkındaki araştırmalara yoğunlaşarak bu tarihyazım alanının kendine özgü zorluk ve imkânlarını masaya yatırıyor. Bu sayıda Cumhuriyet'in tarihyazımına odaklanarak bir dosya oluşturan bu makalelere ek olarak, Hamza Erdem'in 19. yüzyıl Diyarbakir'indeki su anlaşmazlıklarını mercek altına alan bir makalesine de yer veriyoruz. Bu çalışmasında Erdem, toprak sahipleri ve köylüler arasında ortak alanların kullanımı üzerine ortaya çıkan mücadeleleri analiz ediyor.

Bu sayının bir başka hedefi tarih dergisi olarak aynı zamanda tarihin tanığı olmaktır. 100. yıl nasıl kutlandı ya da nasıl anıldı? Yıllar içinde bu soruyu soranların dönüp bakacakları kaynaklardan biri olmak da amaçlarımız arasındaydı. Bu doğrultuda *Raporlar* bölümünde Neslişah L. Başaran-Lotz İş Bankası Müzesi'nde sergilenen "Yaşasın Cumhuriyet! Atatürk Döneminde İktisadi Bağımsızlığın İlk Adımları" sergisini değerlendirdi. Nathan Young ise Ankara'daki üç farklı etkinlik üzerinden başkentin doğuşunu Cumhuriyet öncesine tarihlendiren söylemi inceledi. Aynı bölümde iki de kitap projesi raporuna yer verdik: Alp Yenen ve Erik-Jan Zürcher, Cumhuriyet'in yüzüncü yılını yüz fragman ile temsil eden projelerini tanıtırken, Esin Gülsen ile Bediz Yılmaz ise aynı mihale yüz nesne ile yorumlayan "100Sene100Nesne Çevrimiçi Ansiklopedi Projesi"nin hikâyesini anlattı.

Belgeler bölümünde Cumhuriyet tarihyazımının yazılı, sözlü ve görsel arşiv kaynaklarını ele alan yazılara yer verdik. Metin Yüksel, Ağrı Dağı İsyanı'na katılan Kürt kadınların izini sözlü anlatılar ve arşiv kaynaklarında sürüyor. İdil Çetin, Türk Tarih Kurumu Arşivi'nden bir Atatürk fotoğrafı dolayısıyla görsel belgelerin tarihyazımına katkısını tartışıyor. Emre Erkan ise Cumhuriyet Arşivi CHP yerine Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu'nun karmaşık yollarını okuyucu için haritalandırıyor.

Kitabiyat bölümünde ise erken Cumhuriyet dönemine odaklanan Türkçe ve İngilizce olarak yayınlanmış ikişer kitabın tanıtımlarını okuyuculara sunuyoruz. Nicholas L.

Danforth'un 2. Dünya Savaşı ertesini yıllara odaklanan *Remaking of Republican Turkey* kitabını Behlül Özkan değerlendirdi. Hüseyin Sert, Müzeyyen Ezel Ünal'ın erken Cumhuriyet'in Dışişleri bürokrasisini ele aldığı *Cumhuriyetin Diplomatı Olmak* kitabını inceledi. Sungur Savran'ın Cumhuriyet'in kuruluşuna dair liberal bakışı sorgulayan *Bir İhtilal Olarak Milli Mücadele* kitabı Fatih Yaşlı tarafından tartışıldı. Murat Narcı ise James H. Meyer'in *Red Star over the Black Sea* başlıklı Nâzım Hikmet biyografisinin eleştirel okumasını yaptı.

Bu sayının *Vefeyât* bölümünde Cumhuriyet tarihyazımının en önemli oluşturucularından, dergimizin de Danışma Kurulu üyelerinden Zafer Toprak hocayı yaptıkları, yaklaşımı ve bazı kişisel yönleriyle anmak istedik. En iyi anma, onu daha iyi tanıtmaktır diyerek kendisini dostu ve çalışma arkadaşı M. Asım Karaömerlioğlu'nun kaleminden çıkan bir yazıyla sayımıza konuk ediyor ve böylece bir kez daha yâd ediyoruz.

***

Mayıs ayında Bilgi Üniversitesi, Tarih Vakfı ve *Toplumsal Tarih Akademi* dergisi olarak birlikte düzenlediğimiz "Cumhuriyet Tarihyazımının 100 Yılı" konferansında yapılan tartışmalar elinizde tuttuğunuz sayının ortaya çıkmasında bizler için esin kaynağı oldu. Bu vesileyle konferansın düzenlenmesine katkıda bulunan tüm kurum ve kişilere teşekkür ederiz. Elinizdeki sayının hazırlanması sürecinde ise yazıların redaksiyonunu üstlenmiş olan Emre Erkan'a ve dosya-dışı makalede alan editörü olarak uzman desteği vermiş olan Sırrı Emrah Üçer'e teşekkürü borç biliriz.

3. sayısıyla yoluna devam eden genç bir yayın olan *Toplumsal Tarih Akademi* dergisinin misafir editörleri olarak, sayıda yer verilen incelemelerin, artık epey yaş almış Cumhuriyet'in 100. yılı vesilesiyle sürdürülen tarihyazımı tartışmalarına, daha da önemlisi yeni araştırmalara katkı yapmasını umarak herkese iyi okumalar diliyoruz...

Cangül Örnek & Ali Sipahi